

OKULU BIRAKMA SORUNU ÜZERİNE TARTIŞMALAR: ÇEVRESEL FAKTÖRLER

Ahmet UYSAL*

Özet

Okulu bırakma sorunu hem toplum için hem de kişi için maliyeti yüksek bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yazıda uluslararası alanda daha önce yapılan araştırmalarda gençlerin okulu terk etmesini etkileyen çevresel faktörler hakkındaki görüşler ve bulgular değerlendirilmiştir. Özellikle, bu çevresel faktörler arasında öğrencinin alt sınıftan, kırsal kesimden gelmesinin öğrencinin eğitime devam etme şansını azalttığı, okul özelliklerinden okul kalitesinin düşük olması, çok büyük veya çok küçük olması, atmosferin olumsuz olması ile okuldaki öğretmenlerle öğrencilerin yaşadığı sorunların düzeyi öğrencinin okuldan kopmasına yol açtığı savunulmaktadır. Ayrıca, okuldan ayrılan öğrencilerin özellikle olumsuz arkadaş etkisi altında kaldıkları da ortaya konmuştur.

Anahtar Sözcükler: Eğitim sorunları, okulu bırakma, terk, öğretmen öğrenci ilişkileri, zararlı alışkanlıklar, arkadaş etkisi.

Giriş

Hem toplumsal gelişme açısından hem de bireysel olarak gençlere daha iyi bir gelecek hazırlamanın temel yolu eğitim olduğu halde bu hedefin gerçekleştirilmesi önünde çeşitli engeller bulunmaktadır. Bu engellerin bir çoğu, öğrencinin eğitim sürecinden uzaklaşmasına yol açmaktadır. Gelişen ve yaygınlaşan teknoloji sağladığı iletişim ve eğitim araçları, eğitim ve öğretimi kolaylaştırdığı halde eğitime devam etmeyen öğrenciler açısından bu gelişmiş yeni teknolojilerin fazla bir yararı olmamaktadır. Çünkü öğretim teknolojilerinin işe yaraması için öğrencinin öncelikle okulda kalması, örgün eğitim sürecinin aktif bir katılımcısı olarak öğrencilik hayatını sürdürmesi gerekmektedir.

Bir kişinin okulu bırakması, kendisi için uzun vadede önemli maddi ve manevi kayıplara yol açacağı gibi, ailesi için de hayal kırıklığı ve yapılan masrafların boşa gitmesi anlamına gelmektedir. İlk aşamada aile okul masraflarından kurtulmuş gibi görünse de, bu durum çocukların hayata atılmasında karşılaştıkları sorunlar dikkate alındığında pek bir fayda sağlamamaktadır. Toplumsal saygınlık ve kişisel prestijin bağlı olduğu faktörler arasında eğitim düzeyi önemli bir yer tutmaktadır. Daha az eğitim almış bir bireyin hayata atılması ve evlenmesi, ailesi için daha iyi eğitim alan çocuklara göre daha fazla yük olacaktır. Toplum açısından da düşük eğitim düzeyi olumlanan, desteklenen bir durum değildir. Bir süre okula gitmiş ve okulu tamamlamamış öğrenciler, eğitime yapılan yatırımların bireysel boyutta değerini yitirmesine yol açarken; öğretmen, okul ve diğer imkanlar için yapılan harcamaların boşa gitme-

* Yrd. Doç. Dr.; Dumlupınar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, Kütahya.

si anlamına gelmektedir. Gençlerin bir ülkenin önemli sermayesi/kaynağı olması dolayısıyla, okulu bırakma olgusu yüzünden büyük bir milli kaynak zıyanı söz konusudur. Eğitime yapılan yatırım ve harcamaların kısa ve uzun vadede toplumsal refahı artırıcı, toplumsal bilinci geliştirici rolü bulunmaktadır. Okulu bırakma olgusu; toplumsal bilinç ve toplumsal refah açısından önemli bir risktir (Thomas, 2000).

Orta öğretim çağındaki öğrencilerin eğitimlerini yarıda bırakarak okulu terk etmesi uluslararası sosyal bilim literatüründe önemli bir ilgi odağı olmuştur. Bu alanda sosyoloji, psikoloji, eğitim ve hatta işletme alanlarında, hem bağımsız olarak hem de disiplinler arası önemli araştırmalar yapılarak gençlerin okuldan ayrılmasına etki eden çevresel ve bireysel bir çok faktör tespit edilmiştir. Araştırma sonuçları incelendiğinde, okullarının okulu bırakma riski taşıyan öğrencilerin ve özelliklerine göre çözüm önerilerine de ışık tutmuştur.

Okulu bırakma olgusu tek bir sebeple açıklanamayacak kadar karmaşıktır; yapısal/çevresel ve kişisel faktörlerle ilişkili karmaşık bir olgudur. Bu durum yalnızca öğrencinin bireysel isteği sonucunda ortaya çıkmamaktadır. Öğrencinin bilinçli tercihi dışında, öğrenciyi okulun dışına çeken nedenler olabileceği gibi, okulun sosyal ve fiziki şartlarındaki aksaklıklar ve sorunlar dolayısıyla öğrenciyi eğitim sürecinin dışına itmesi şeklinde de gerçekleşebilir. Öğrencinin okulu bırakması; bireysel açıdan kendi kişisel özellikleriyle ilgili olabileceği gibi, ekonomik yetersizlik gibi daha geneli ilgilendiren faktörlerle ilgili olabilir ve hatta eğitime verilen önem gibi kültürel ve bireysel algılamalarla da ilgili olabilir (Mau 1995). Diğer bir ifade ile, bu yazının amacı açısından okulu bırakma kavramı okuldan ayrılma, okuldan atılma veya okuldan alınma şeklinde gerçekleşen bir durumun genel adı olarak ifade edilmektedir.

Bir kişinin okuldaki başarısızlığını etkileyen ve kişinin kontrolünde olmayan nedenler vardır. Bunlar çevresel faktörlerdir ve bu faktörlerin etkisi genelde ulusal politikardan ve kişinin toplumdaki konumundan kaynaklanır. Araştırmalarda bu faktörlerin önemlileri, zenginlik ve fakirlik (sınıf), köylülük ve kentlilik, kişinin yaşadığı mahalle çevresi olarak sıralanmıştır. Bu genel faktörlerden biraz daha orta düzeyde etkili olan faktörler ise okul özellikleri (okulun büyüklüğü, okul atmosferi, kalitesi, öğretmenlerin özellikleri), arkadaş çevresi (okul içinde ve dışında olduğu ortaya konmuştur. Bu yazıda, uluslar arası alanda daha önce yapılan araştırmalarda okulu bırakma olgusuyla ilgili görüşler ve bulgular gözden geçirilip değerlendirilecektir. Diğer bir ifade ile, literatürde gençlerin okulu bırakmasını etkileyen çevresel faktörlerin değerlendirmesi yapılacaktır.

Çevresel Faktörler

Okuldan ayrılma olgusu yalnızca öğrencinin kararına veya isteğine bağlı bir şey değildir ve çoğu zaman onun kişisel özelliklerinden kaynaklanmaz. Hatta kişisel olarak bilinen bir çok faktör de aynı zamanda çevresel faktörlerle ilgilidir. Okuldan ayrılma olgusunu etkileyen faktörler, terk etme, atılma ve dışarı çekilme biçiminde üç gruba ayrılmıştır (McNeal, 1997). Çevresel faktörleri ön plana alan açıklamalar; okulu bırakmayı kişisel olarak etkileyen özellikler yanında bazı çevresel faktörlerin okulu bırakmayı daha mantıklı bir çözüm olarak gösterebildiğini, dolayısıyla çevresel faktörlerin gençleri okuldan dışarı çektiğini ve bazı okul özelliklerinin de çocukları okul dışına ittiğini kabul etmektedir.

◆ Ahmet Uysal

Sınıf ve Yoksulluk: Yoksulluk hayatın diğer alanlarında olduğu gibi eğitim alanında da kişileri etkilemektedir. Yoksulluk, öğrencinin eğitimini tamamlaması veya yarıda bırakması konusunda özellikle önemlidir. Bu çerçevede yoksulluğun okulu bırakma riskini artırıcı bir etki yaptığı savunulmuştur (Şirin ve Diğerleri, 2004). Ekonomik durumun iyi olması eğitim açısından ciddi avantajlar sağlamaktadır. Daha az sosyal sorunlar yaşayan bir çevredeki okula gidebilmesi, okuması için gerekli standart harcamalarını daha rahat karşılayabilmesi ve eğitime yardımcı olacak ansiklopedi ve bilgisayar gibi teknik imkanlara daha kolay sahip olabilmesi mümkündür. Bourdieu'nün kültürel sermaye diye isimlendirdiği bu maddi şartların getirdiği alışkanlıklar ve yaşam biçimi (Throsby, 1999) bireylerin eğitim şansını ve başarısını doğrudan ilgilidir.

Köylülük: Sinclair ve diğerlerinin (2005) ortaya koyduğuna göre, sınıf kavramıyla da ilintili olarak kırsal kesimden gelmek hem de kültürel şartlar açısından eğitimi etkilemektedir. Dünyanın bir çok yerinde kırsal kesim çocuklarının eğitim imkanları, beklentileri ve başarılarının diğer kesim çocuklarına göre daha düşük olduğu ortaya konmuştur. Örneğin, Amerika'da bu durumun oldukça önemli olduğu tespit edilmiştir. Kırsal kesimlerde ailenin sosyo-ekonomik durumu ve çocukların refahı oldukça sınırlı düzeydedir. Maddi açıdan sıkıntı yaşayan aileler, çok uzun bir yatırım süreci gerektiren eğitime yeterince kaynak genellikle sahip değildirler. Diğer taraftan, tarım faaliyetlerinde çocuk ve gençlerin emeğine duyulan ihtiyaç, gençlerin okul yerine bahçeye-tarlaya gönderilmesini teşvik edebilmektedir. Kırsal kesimden gelen çocukların eğitim fırsatları açısından ciddi bir eşitsizlikle karşı karşıya olması sözkonusudur. Bu bağlamda ailenin çocuğun eğitimine ayıracığı kaynaklar, ailenin eğitime yapacağı yatırımlar, kırsal bölgedeki eğitim yatırımları ve okul kaynakları farklılaşmaktadır. Diğer yandan kırsal kesimdeki tüm zorluklara rağmen eğitim sürecini başarıyla tamamlayan bireylerin, kırsal kesimde kalmamaları, kırsal kesimden yetişmiş eğitimcilerin kırsal kesimde çalışmayı seçmeleri bu bölgelerde eğitim kalitesinin düşük kalmasına sebep olmaktadır (Sinclair ve diğerleri, 2005). Aslında kırsal kesimdeki çocukları iyi anlayacak durumda olan aynı sosyal çevreden yetişmiş öğretmenleri buralarda çalıştırma imkanı fazla yoktur çünkü okullar genelde kasaba ve şehirlerde kurulmuştur. Dolayısıyla, kırsal kesim ile okulların etkileşimi düşük düzeyde kalmaktadır.

Kırsal kesim çocuklarının daha az eğitim almalarını yalnızca maddi kaynaklarla ve imkanlarla açıklamak da yeterli değildir. Çünkü kırsal kesimde eğitim düzeyinin genelde düşük olması, bir kısır döngü yaratmaktadır. Ebeveynin düşük eğitim düzeyi bazen eğitimi gereksiz görmelerine yol açmakta ve çocuğunu okula göndermemeye itmektedir. Bu durumdan özellikle kız çocukları daha da olumsuz etkilenmektedir. Ailenin çocuğunu okutmaya istekli olduğu durumda bile, sosyal çevrede eğitime yeterli değer ve önem verilmemesi, öğrencilerin beklenti ve arzularını olumsuz etkileyebilmektedir. Ayrıca, çocuğun eğitimi konusunda aile istekli olsa bile aile eğitim düzeyinin düşük olması, çocuğun eğitim sürecine yeterince müdahil olmasını engellemektedir. Aileler öğrencinin okul hayatının en önemli ve gerekli destekçileridir. Öğrencinin derslerine yardımcı olma yanında, onun derslerini ve okul faaliyetlerini izleme noktasında ailenin eğitime olumlu katkı yapan boyutu göz önüne alındığında, kırsal kesimdeki aileler yetersiz kalmaktadırlar. Roscigno & Crowley (2001) tarafından bu paralelde yapılan araştırmalarda, köylü çocuklarının okulda daha az başarılı oldukları ve daha çok okulu bırakma eğilimi gösterdiklerini ortaya konmuştur.

Amerika'da okulu bırakanlar arasında kırsal kesim çocuklarının oranı fazladır. Bu eğilimin Türkiye'de de olacağını tahmin etmek zor değildir ve bu konuda yapılacak kapsamlı araştırmalara gereksinim vardır. Köylülük faktörüne karşı kentleşme faktörü de eğitime olumlu etkide bulunmaktadır (Marsh, 1991'den Aktaran: Lan & Lanthier, 2003).

Yaşanan Mahalle/Semt: Bireyin ve özellikle gencin sosyalleşmesinde, ailenin gibi yaşadığı çevrenin de önemli yeri olduğu açıktır. Sınıf ve köylülük-kentlilik faktörleri yanında, ailelerin yaşadıkları çevrenin sosyo-kültürel durumu da çocuğun okulu bırakmasıyla veya okula devam etmesiyle bağlantılıdır (Ward, 1995). Örneğin, bir semtteki hane başına düşen çocuk sayısı yüksek ise okul başarısı olumsuz etkilenmekte ve gençlerin okuldan uzaklaşma riski artmaktadır. Yaşanılan yerdeki eğitim düzeyinin düşük olması da benzer riskler oluşmaktadır (Figueira-McDonough, 1992'den Aktaran: Lan & Lanthier, 2003). Bir mahallede azınlıklar ve etnik guruplar yoğun olarak varsa oradaki öğrencilerin eğitimleri de bundan olumsuz etkilenmektedir. Örneğin, Amerika'da Latin Amerika göçmenlerinin yoğun olarak yaşadığı kent kesimleri eğitim açısından sorunlar yaşamakta ve bu bölgelerde gençlerin okulu bırakma riski ve tehlikesi daha yüksek olmaktadır (Rumberger & Palardy, 2005).

Okul

Modern toplumda eğitim, ailenin gerçekleştirdiği bir faaliyet olma özelliğinden kurtulmuş ve kurumsallaşan okullar bu işlevi devralmıştır. Bir çocuk, ilkokuldan lisans eğitiminin sonuna kadar 15-16 yıl örgün eğitimin içerisinde, yani okullarda bulunmaktadır. Dolayısıyla, bu uzun faaliyetin gerçekleştirildiği yer ve kurum çok önemli bir yere sahiptir. Hem yapısal hem de kişisel faktörlerin etkileşim noktası genelinde okuldur.

Allen-Meares ve arkadaşlarına (1986'den Aktaran: Carley, 1994) göre, okul bir sosyal sistemdir ve bu sistem birbirine bağımlı parçaların bir bütün halinde çalışmasıyla işlemektedir. Bu parçalar: Öğrenciler, öğretmenler, diğer okul personeli ve veliler oluşturmaktadır. Tinto (1987'den Aktaran: Lan & Lanthier, 2003) okul topluluğundaki bütünleşme düzeyinin liseden ayrılma riskinin azalmasıyla ilintili olduğu tespit edilmiştir. Diğer bir ifade ile, okul, öğrenci ve ebeveynler arasındaki ilişkiler ne kadar sorunsuz şekilde sürüyorsa öğrenci o ölçüde okuldan uzaklaşma ihtimali azalacaktır.

Okulu bırakma sorunu da büyük ölçüde bir kurum olarak okulun özellikleriyle ilgilidir. İster ayrılma isterse atılma şeklinde olsun öğrencilerin okulu bırakmasında okul faktörlerinin önemli bir yeri vardır, özellikle öğrencilerin okuldan ilişkisinin kesilmesi sürecinde okulun verdiği karar gencin gelecekteki hayatını önemli ölçüde etkilemektedir (Riehl, 1999'den Aktaran: Beekhoven & Dekkers, 2005). Hatta bazı bilim adamlarına göre, okullar kasıtlı olarak öğrencileri dışarı itmektir (Rumberger ve Thomas 2000). Bu öğrenciler büyük olasılıkla sorunlu ve kısıtlı çevrelerden gelen öğrenciler oldukları için sorunlarını çözmeye çalışmaktansa onların okuldan uzaklaşmasına izin vermek veya bunu zorlamak daha kolay bir yol olarak görebilmektedir. Literatür taramasından anlamasından ve yaptığımız araştırma esnasında ortaöğretim kurumlarından öğrendiğimize göre, Türkiye'de okullar okulu bırakan gençlere yönelik tespit, anlama ve engelleme çalışması yapılmadığı anlaşılmaktadır (Uysal 2007). Hatta okuldan ayrılanlara; neden ayrıldıkları bile sorulmamaktadır. Eğitim sürecinin kayıpları/zararları olarak görülmesi gereken bu öğrencilerin eğitim sürecine kısa sürede yeniden kazandırılmalarına yönelik proje ve programların oluşturulması gereklidir.

◆ Ahmet Uysal

Okul Kalitesi: Okulun kalitesi, okula başlayan öğrencilerin okulu bitirmeden bırakma riskini azaltmaktadır (Fetler, 1989'dan Aktaran: Lan & Lanthier, 2003). Okulun başarı durumunun öğrenci üzerindeki etkisine yönelik yapılan çalışmalarda ilginç sonuçlar çıkmaktadır. Okulun mezunlarının üniversiteye devam edip etmemesinin de, öğrencilerin okulu bırakıp bırakmamasına etki ettiği ve öğrencilerin motivasyon düzeyine katkı yaptığı savunulmuştur (Luyten ve diğerleri, 2003). Amerika'da görülen bu durumun Türkiye'de geçerli olabileceğini varsaymak zor değildir. Son dönemde birçok lisenin kendi mezunlarını şu anki öğrencilerle buluşturmaya yönelik faaliyetler düzenlemeleri, öğrencilerin somut başarı örnekleri ile motive edilmesini amaçlamaktadır. Özellikle üniversiteye öğrenci gönderme şansı yüksek okulların motivasyon ve başarı yönünden daha avantajlı olacağı açıktır. Ama beklenti ve üniversiteye giderek daha iyi bir kariyer sahibi olma açısından başarı şansı az olan meslek liselerinde okulu bırakma oranının yüksek olması tahmin edilebilir bir durumdur (Uysal 2007). Okulun kalitesi, beklentileri ve motivasyonu artıracığı gibi, kaliteli okullar kaynak yönünden de daha iyi bir düzeydedirler. Bilgisayar laboratuvarlarından, teknik laboratuara ve eğitim materyallerinin bolluğuna kadar bir okulun kaynaklarının yeterli veya çok olması, oradaki öğrencilerin okuldan ayrılmasını zorlaştırmaktadır (Şirin ve Diğerleri, 2004). Okulların sınıfsal yapısı da okuldan ayrılma oranlarında belirleyici olabilmektedir (Rumberger ve Thomas, 2000) çünkü yoksul bölge okullarında hem kaynaklar hem de okula/eğitime verilen önem daha düşük düzeydedir. Fiziksel koşulların yetersizliği, öğrencinin okuluna yönelik eleştirel bir tavır takınmasına sebep olabilmektedir.

Okul büyüklüğü: Okul nüfusunun büyüklüğü, gençlerin okulda kalması üzerinde olumsuz etkide bulunmaktadır. Gump'a (1964'ten Aktaran: McNeal, 1997) göre okulun büyük ve kalabalık olması öğrencilerin okuldaki faaliyetlere katılmasını zorlaştırmakta ve yeterli ilgi gösterilmediği zaman da potansiyeli yüksek olan öğrenciler bile okulu bırakma riskine maruz kalmaktadırlar. Ancak okul büyüklüğü ile okulu bırakma sorunu arasında doğrusal olmayan bir ilişki vardır. Diğer bir ifade ile okulun çok büyük olması veya çok küçük olması öğrencilerin okulu bırakmasına hizmet eden bir etki yapmaktadır (Lee & Burkam, 2003'den Aktaran: Beekhoven & Dekkers, 2005). Okulun fazla büyük olması durumunda, okulda ister istemez bürokratik yönetim tarzı önplana çıkmakta, kontrol mekanizmalarının işlerlik kazanması için uygulanan sıkı disiplin politikaları bazı öğrencilerin okuldan yabancılaşmasına yol açabilmektedir. Ayrıca, fazla öğrenci sayısı olan okulda bazı riskli öğrencilerin okuldan kopması göz ardı edilebilmektedir. Diğer öğrencilerin iyiliği için birkaç öğrencininin feda edilmesi, özellikle kalabalık okullarda adeta bir çözüm olarak değerlendirilmektedir. Bu durumda öğrencilerin okuldan erken ayrılması daha kolay olabilmektedir. Diğer taraftan, öğrenci sayısı az olan okullarda bazı öğrencilerin arkadaşları tarafından dışlanması ihtimali artmaktadır. Az sayıdaki öğrenci gruplarından birisine girmemiş ya da kabullenilmemiş öğrenci kendisini dışlanmış olarak hissedebilmektedir. Yine, bir okuldaki öğretmen-öğrenci oranı, okulu bırakma tehlikesini doğrudan etkilemektedir (McNeal, 1997; Rumberger ve Thomas, 2000). Bir okulda öğretmen başına düşen öğrenci sayısının fazla olması, öğrencilerin okulu bitirme şansını azaltmaktadır. Öğrenci başına düşen öğretmen sayısı hem sosyo-ekonomik şartların görece olumsuz olduğuna işaret edeceği gibi, öğretmenlerin öğrencilere göstereceği dikkat ve ilginin daha az olacağı anlamına da gelebilir. Bu durumda, öğrenci sorunlarının zamanında fark edilmesi ve çözüm aranması zorlaşmaktadır. Sorunlarına çözüm bulunmayan öğrencilerin okuldan ayrılma riski doğal olarak artmaktadır.

Okulda verilen eğitim türü de öğrencilerin okuldan ayrılmasını etkilemektedir. Eğitim beklentisi ve arzusu ile ilintili olarak, daha yüksek kariyer eğitimi veren (yani, daha iyi iş sağlama imkanı olan) okullarda bırakma oranı az olmaktadır. Bunun tersi de doğrudur çünkü düşük kariyer eğitimi yapan okullar (örneğin, meslek lisele-ri) Hollanda'da en çok öğrenci kaybeden lise türünü oluşturmaktadır (Beekhoven & Dekkers, 2005). Bu durumun Türkiye için de geçerli olabileceğini tahmin edebiliriz. Hatta okullarda daha yüksek eğitimin teşvik edilmesi bile okulu bırakma riskini azaltmaktadır. Araştırmalarda, okul yönetiminin ve öğretmenlerin öğrencileri üniversite eğitimine teşvik etmesinin öğrencileri daha çok motive ettiği görülmüştür (Luyten ve diğerleri, 2003).

Öğrencilerine rehberlik hizmeti veren okulların öğrenci kayıpları daha az olmaktadır. Okulu bırakma; genelde büyük ve kararlı bir eylem olarak değil daha çok anlık karar veya belirsizlik sonucunda ortaya çıktığı için, okulu bırakma riski veya isteği taşıyanlara yönelik rehberlik faaliyetinin olmayışı okulu bırakmayı kolaylaştır-maktadır (Fine, 1991'den Aktaran: McNeal, 1997).

Okul Sosyal Çevresi: Okulun kültürü/atmosferi bir çok unsurun yapısından ve tutumundan etkilenmektedir (Coladarcı & Donaldson, 1991'den Aktaran: Carley, 1994). Örneğin, ebeveynlerin çocuğun okul faaliyetlerine ilgisi ve katılımı yanında okul ile etkileşimi; bir okulun öğrencilere verdiği değer çocuğunu okula katılım konusunu etkileyebilir. Okul yönetiminin eğitim anlayışı ve öğrencilere yaklaşımı da önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Öğrenci odaklı eğitim anlayışı okulda hakim olursa öğrencilerle ve ailelerle ilişkilerinin olumlu olması daha kolay olacaktır. Ayrıca, bütün bu faktörler bir araya gelip öğrencinin bakışı ve anlayışı süzgecinden geçmektedir. Öğretmenlerin veya okul idaresinin iyi niyetli olması ve öğrencinin yararına çalışması tek başına yeterli olmamakta, öğrencilerin de bunu bu yönde algılaması ve yapılanların değerini belli ölçüde kabullenmesi gerekmektedir. Beklentilerin bir sınırı olmadığı için sağlanan imkanları takdir etmek ve onlardan yeterince yararlanmak öğrencinin yararına olacaktır.

Öğrenci özerkliğini destekleyen okullar eğitim süreci üzerinde olumlu etki yapmaktadır (Margolin, 2006). Vallerand & Fortier (1997'den Aktaran: Lan & Lanthier, 2003) okul yöneticilerin, öğretmenlerin ve anne-babaların öğrencilerin özerkliğini desteklemesi durumunda öğrencilerin okulda daha yetkin ve yeterli hissedeceklerini savunmuşlardır. Diğer bir ifade ile öğrencilere inisiyatif tanıyan ortamlar onları daha çok motive edebileceğinden okuldan ayılmalarına da engel olacaktır. Ancak bazı araştırmalar da okuldaki özerklik ve okulu bırakma arasında bir bağlantı olduğu fikrini reddetmişlerdir (McNeal, 1997).

Özerkliğin yanında, okuldaki öğretmenlerin ve personelin arkadaşça yaklaşımları öğrencileri memnun etmektedir (Ward, 1995). Okulda kalma veya ayrılma öğrencinin okuma isteği ile de yakından ilgili olduğu için okul yönetiminin ve öğretmenlerin öğrencilere arkadaşça yaklaşımları öğrencinin okuma isteğini etkileyebilecektir. Öğrenciye sıcak yaklaşımlar kendisinin istenmediği düşüncesine kapılmasını imkân vermeyeceği gibi derdini anlatabileceği öğretmen ve yönetici bulmasına da yardımcı olacaktır.

Yabancılaşma: Okul öğrenci ilişkilerinin yakınlığı/bağlantısı önceki bölümlerinde vurgulanmıştı. Bu çerçevede, öğrencinin okuldan yabancılaşması önlenmelidir. Okulu bırakma olayı okul normlarından uzaklaşmayla başlayıp okul faaliyetlerinden

◆ Ahmet Uysal

ve değerlerinden kopma ile süren ve okul ortamından uzaklaşmayla sonuçlanan bir süreçtir (Kaplan & Peck, 1997). Öğrencinin okuldan yabancılaşmasında; okula gitmekten memnun ve mutlu olmamasının payı vardır. Değişik nedenlerle bir grup öğrenci okullarda eğitim sürecinden yabancılaşabilmektedir. Sinclair & Ghory'nin (1987'den Aktaran: Carley 1994) "okuldan kopmuş öğrenciler" diye adlandırdığı bu grup, okuldaki makbul davranış biçimlerini benimsemeye yanaşmayan öğrencilerden oluşur. Öğrencilerin okuldan yabancılaşmasının göstergelerinden birisi de okula karşı olumsuz bakış açısına sahip olmalarıdır. Okul yönetimi, bu öğrencileri genelde 'defolu' olarak görmekte ve ayrılmayı değil okulda kalmayı seçen kötünün en kötüsü diye değerlendirmektedir (Carley, 1994). Bir çok araştırma okuldan kopukluğun okulu bırakma konusuna etki eden önemli bir faktör olduğunu ortaya çıkarmıştır (Kaplan & Peck, 1997).

Öğrencilerin okula yabancılaşmasını önleyecek etkenlerden birisi de öğrencinin ders ve ders dışındaki faaliyetlere katılmasıdır. Bu çerçevede, okuldaki faaliyetlere ve özellikle spor faaliyetlerine katılımın okuldaki yabancılaşmayı ve dolayısıyla okuldan ayrılma riskini azalttığı savunulmuştur (McNeal, 1995). Okul işlevlerine ve eğitim programı dışı faaliyetlere katılmama, derslerdeki başarısızlığa yol açabilir ve adaptasyon olmayınca da okulu bırakmayla sonuçlanabilir (Croninger & Lee, 2001'den Aktaran: Kemp, 2006). Eğitim programı dışı faaliyetlere katılımın okulu bitirmeye olumlu etki yaptığı başka araştırmalarda da ortaya çıkmıştır (Ward, 1995). Bu bağlamda, eğitsel kol faaliyetlerinin aktif bir biçimde kullanılması öğrencilerin okula bağlılıklarını artıracaktır.

Öğrencilerin okuldan memnun olmamasının Reyes ve Jason'ın (1993) bulgularında okulu bırakma riskini artırdığı ortaya çıkmıştır. Öğrencilerin yaşları ve başarıları açısından fark olmasa da memnun olup olmamaları bu konuda belirleyici olabilmektedir. Aviles ve arkadaşlarının (1999) okulu terk eden öğrencilerle yaptıkları nicel araştırmada; bu gençlerin okuldan yabancılaşma ve ayrımcılık sorunları yaşadıkları sonucu çıkmıştır. Amerika'da Latin kökenli gençlerin okulu bırakmalarında ekonomik gereklerden daha çok okulu sevmemenin gösterildiği belirtilmiştir (Jordan ve diğerleri, 1996'dan Aktaran: Goldberg, 1999). Başka araştırmalar da, okuldan ayrılma eşiğine gelen öğrencilerin genelde öğretmenlerle yakın ilişki kuramadıkları ve kendilerinin sevilmediğini ve yabancılaşmış hissettiklerini savunmaktadır (Carley, 1994). Bu noktada eğitimin bir sosyalleşme süreci olduğu gerçeğinden hareketle bu sosyalleşme sürecine zarar verecek bir dışlanma ile karşılaşan öğrencilerin aidiyet duygularını artırıcı faaliyetlerin gerekliliğini araştırmalar ön plana çıkarmaktadır.

Öğretmenler: Anne-baba dışındaki yetişkinlerin ve özellikle öğretmenlerin öğrencilerin hayatı ve tercihleri üzerinde önemli bir yere sahip olduğu bilinmektedir. Öğrencinin başarılı olmasında, okulu sevmesinde öğretmenlere önemli görev düşmektedir. Öğrencilere bilgi kazandırmaları gibi, model olmaları ve verdikleri destek dolayısıyla eğitime yönelik öğrencilerin beklenti ve isteklerini artırmakta ve motive etmede öğretmenler önemli yere sahiptir. Brewster ve Bowen'in (2004) kendi araştırmalarından ve başkalarınınkinden ortaya koyduğuna göre, öğretmen desteği, öğretmenlerin öğrencileri dinlemesi, cesaretlendirmesi ve onlara saygılı olması olarak tanımlanabilir ve öğrencilerin akademik başarısıyla yakından ilgilidir. Kendisi ile ilgili beklentisi yüksek ve destekleyici öğretmenler, öğrenciler üzerinde kritik bir etki oluşturmaktadır. Öğretmenlerin ve ailenin etkisinin, özellikle sorunlu öğrenciler üzerinde olumlu etkiler yaratma konusunda arkadaş çevresinden daha önemli ve etkili

olduğu tespit edilmiştir. Bu etkilerin farklı etnik gruplardan gelen öğrenciler için kritik önem arz ettiği de belirtilmiştir. Öğretmen desteği ayrıca lise öğrencilerine göre ortaokul öğrencileri üzerinde daha fazla etkiye sahiptir çünkü lise öğrencileri daha çok arkadaş gruplarının desteğine dayanırlar. Ortaokul öğrencilerinin, özellikle ergenlik çağında olması da öğretmenlerin model olma ve kişilikleri üzerinde etkili olma rolünü artırmaktadır. Öğretmenlerin öğrencilerle ilişkileri cinsiyetlere göre de farklılık gösterebilir. Örneğin, öğretmenlerin erkek öğrencilerle ilişkileri genelde disiplin konularında olduğu için erkekler, öğretmen desteğini yeterince hissetmezler. Yine yoksul ve dağılmış aile çocukları, orta sınıf öğrencilerine göre öğretmenlerini daha az destekçi olarak görebilirler. Öğretmenlerle öğrenci yaşantıları arasındaki farklılıklar fazla olduğu için bağlantı kurmakta zorlanırlar (Brewster & Bowen, 2004).

Öğretmenler ve okul, çocuğun eğitimle ilgili kararında oldukça önemlidir çünkü araştırmalar neticesinde “okulu sevmeme” ve “öğretmenlerle geçinememe” en sık okulu bırakma nedeni olarak gösterilmektedir (Rumberger, 1983'ten Aktaran: Brewster & Bowen, 2004). Bir öğrencinin öğretmeniyle zıtlaşması tabii ki öğrenciyi olumsuz etkileyecek ve belki de hayatını derinden etkileyecek olan okuldaki ayrılma kararına yönleltebilecektir. Öğretmenlerin bazı öğrencileri gerçekten gözden çıkarmış olma ihtimali de vardır ve öğrencinin bunu bilmesi onu olumsuz yönde etkileyecektir. Ancak öğretmenin öğrenciye karşı olumsuz tutum benimsemediği durumlarda bile öğrenci kendisini dışlanmış veya reddedilmiş hissedebilir. Bu durum gerçek olmasa bile öğrencinin öğretmenin kendisine haksız yere olumsuz tutum takındığını düşünmesi de aynı etkiyi yapabilir.

Öğretmenlerin ve okul personelinin öğrencilere karşı tutumu ve yardımı öğrenciler tarafından önemsenmektedir ve okulu bırakan öğrencilerin önemli bir kısmı (% 23) okulda kendilerine yardımcı olan kimsenin bulunmadığını belirtmişlerdir (Dunn ve diğerleri, 2004). Özellikle kritik çağlardaki öğrenciler için bu destek daha önemli hale gelmektedir. Öğretmenlerin dersi sevdirmeleri kadar öğrencilere gönüllü rehberlik yapmaları ve yol gösterici olmaları önemlidir.

Arkadaş Çevresi

Gençlerin toplumun yararlı üyeleri haline gelmelerinde (sosyalleşmelerinde) toplumsal etkileşimin önemli bir yeri olduğu açıktır. Bu etkileşimde ailelerin etkisi olduğu gibi arkadaş çevresinin de önemli etkisi olmaktadır. Özellikle bilgisizlik ve ilgisizlik neticesinde ailedeki sorunlar dolayısıyla arkadaş etkisi daha da artmakta ve bu etki aile etkisinin önüne geçebilmektedir. Manski (1995'den Aktaran: Gaviria & Raphael, 2001) gençlik davranışlarının iki biçimde şekillendiğini savunmuştur: Gencin referans grubunun özellikleri ve gencin davranışının o grup içindeki algılanışı. Örneğin, gencin okulu bırakma eğilimi onun anne-babasının eğitim düzeylerinden etkilendiği gibi yakın arkadaşlarının okulu bırakma eğilimleri veya eylemlerinden de etkilenebilir (Gaviria & Raphael, 2001).

Arkadaş etkisi genç davranışlarında ortaya çıkmaktadır (Gaviria & Raphael, 2001). Öğrencinin sosyal ilişkilerinin içinde arkadaş çevresi ve aidiyet duygusu önemli bir yere sahiptir (Pittman, 1991). Aileler gençleri zararlı alışkanlıklardan korumaya çalışırken, arkadaş etkisi özellikle gençlerin bu tür alışkanlıklar edinmesinde önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, “arkadaşlarının sigara içmesi, çete üyesi olması veya derslerine önem vermemesi nedeniyle bir genç sigaraya başlayabilmekte, çeteye katılabilmekte ve derslerini ihmal edebilmektedir” (Becker,

◆ Ahmet Uysal

1995'ten Aktaran: Gaviria & Raphael, 2001). Bir çok araştırmada, okul ortamında gencin sigara içme, uyuşturucu ve alkol kullanma ve okulu bırakma davranışlarında arkadaş çevresinin önemli rolü olduğunu ortaya konmuştur (Gaviria & Raphael, 2001).

Arkadaş çevresinin zararlı alışkanlıklar edinilmesinde önemli olmasının yanında bir öğrencinin arkadaş çevresinden dışlanması da yine onun eğitimi üzerinde olumsuz etki yapmakta ve eğitimlerinin yarıda kesilmesine yol açmaktadır (Calabrese and Poe, 1990'dan Aktaran: Lan & Lanthier, 2003; Parker & Asher, 1987'den Aktaran: French & Conrad, 2001). Özellikle sık okul değiştiren öğrencilerin iyi bir arkadaş çevresi kurmada zorlanacağı ve dışlanma ve kopukluk sorunları yaşayacağı açıktır. Arkadaşları tarafından dışlanan ve reddedilen öğrencilerin daha çok devamsızlık yaptığı ve daha az başarılı olduklarını yine araştırmalar ortaya koymuştur (French & Conrad, 2001; Kupersmidt & Coie, 1990). Okuldaki başka öğrenciler tarafından tehdit veya rahatsız edilen öğrencilerin de okuldan soğudukları ve devamsızlıklarının arttığı ortaya çıkarılmıştır (Ward, 1995). Rumberger (1995) ise, öğretmenlerine ve arkadaşlarına yönelik olumsuz tutumların okulu bırakma riskini artırmakta olduğu sonucunu bulmuşlardır.

Sınıf arkadaşları ve sınıf atmosferi de öğrencileri olumlu veya olumsuz etkileyebilmektedir. Yalnızca geçinemedikleri arkadaşlar değil, sevdikleri veya beraber oturup kalktıkları arkadaşlar da öğrenciler üzerinde etkili olabilmektedir. Bazı durumlarda samimi olduğu veya sevdiği arkadaşının okulu bırakması da bir öğrenciyi aynı işi yapmaya itmektir (Ward, 1995). Okulu bırakmada önemli faktörlerden birisi olan devamsızlığın büyük ölçüde grup halinde yapıldığı tespit edilmiştir (Goldberg, 1999). Bu çerçevede okulu terk eden öğrencilerin önemli bir kısmı (%26) kendilerine yardımcı olacak bir sınıfa sahip olmadıklarından şikayetçi olmuştur (Dunn ve diğerleri, 2004).

Sonuç

Eğitimin temel hedeflerinden birisi var olan genç nüfus potansiyelini harekete geçirerek topluma ve ülkeye katkı yapar hale getirmektir. Toplumsal açıdan bireyin sosyalleşmesi bağlamında en önemli süreç olan eğitim süreci, bireysel boyutta öğrencinin hayata iyi bir şekilde hazırlanmasına olanak tanımaktadır. Okul normlarından uzaklaşmayla başlayıp, okul faaliyetlerinden ve değerlerinden kopma ile süren ve okul ortamından uzaklaşmayla sonuçlanan okulu bırakma süreci bireylerin kendi geleceklerini tehlikeye atmalarına sebep olmaktadır.

Okulu bırakmayı etkileyen çevresel faktörlerin en önemlisi okul çevresidir. Okul, canlı bir canlı mekanizma gibi görülmüş ve buradaki aksaklıklar gençlerin sistem dışına atılmasına yol açmaktadır. Özellikle okul kalitesi, büyüklüğü, atmosferi ve öğretmenlerin olumlu tutumları öğrencilerin okula devam etmesine yardımcı olmakta ve buradaki olumsuzluklar da okuldan uzaklaşmasına yol açmaktadır. Okul faktörlerinin dışında öğrencinin ait olduğu sosyal sınıf, yaşadığı ve geldiği sosyal ortam gibi genel çevresel faktörlerin yanında arkadaş çevresinin gençlerin eğitim süreçleri üzerinde olumsuz etkilerde bulunabildiği değişik araştırmalarla ortaya konmuştur.

Bu bağlamda öğrencileri eğitim sürecinin dışına iten bireysel ve toplumsal faktörler dikkatle ele alınmalı ve eğitimin kaybı olan bu öğrencilerin tekrar eğitime kazandırılmaları için okula dönüş projeleri uygulanmalıdır. Okulu bırakma fiilinin gerçekleşmesinden sonra yapılacak faaliyetlerin etkinliği ve başarısı birçok harici faktö-

rün etki düzeyine bağlı kalacaktır. Bu bağlamda okulu bırakma riski taşıyan öğrencilere yönelik pilot uygulamaların başarı oranının, önleyici bir tedbir olarak daha yüksek olması mümkündür. Okulu bırakan öğrencilerin tekrar eğitime kazandırılması için öğrencinin okuldan ayrılmasına sebep olan sorunların tespiti ve çözümlenmesi, okulu bırakma riski taşıyan öğrencilerin motivasyonlarını artırıcı programların geliştirilmesi gerekmektedir.

Kaynakça

- Avilés, R., Guerrero, M., Howarth, H. & Thomas, G. (1999). "Perceptions of Chicano/Latino Students Who Have Dropped Out of School", **Journal of Counseling & Development**, c.77, S.4, ss.465-73.
- Beekhoven, S.& Dekkers, H. (2005). "Early School Leaving in the Lower Vocational Track: Triangulation of Qualitative and Quantitative Data", **Adolescence**, c.40, S.157, ss.197-213.
- Brewster, A., & Bowen, G. (2004). "Teacher Support and the School Engagement of Latino Middle and High School Students at Risk of School Failure", **Child & Adolescent Social Work Journal**, c.21, S.1, ss.47-67.
- Carley, G. (1994). "Shifting Alienated Student-Authority Relationships in a High School" **Social Work in Education**, c.16, S.4, ss.221-230.
- Dunn, C., Chambers, D. & Rabren, K. (2004). "Variables Affecting Students' Decisions to Drop Out of School," **Remedial & Special Education**, c.25, S.5, ss.314-323.
- French, Doran C. & Conrad, J. (2001). "School Dropout as Predicted by Peer Rejection and Antisocial Behavior", **Journal of Research on Adolescence**, c.11, S.3, ss.225-44.
- Gaviria, A., & Raphael, S.(2001). "School-Based Peer Effects And Juvenile Behavior", **Review of Economics & Statistics**, c.83, S.2, ss.257-268.
- Goldberg, M. (1999). "Truancy and dropout among Cambodian students: Results from a comprehensive high school", **Social Work in Education**, c.21, S.1, ss.49-63.
- Kaplan, D. S. & Peck, B. M. (1997). "Decomposing the Academic Failure-Dropout Relationship: A Longitudinal Analysis", **The Journal of Educational Research** c.90: 331-343.
- Kemp, S.(2006). "Dropout Policies and Trends For Students with and without Disabilities", **Adolescence**, c.41, S.162, ss.235-250.
- Kupersmidt, Janis B.; Coie, John D. (1990). "Preadolescent Peer Status, Aggression, and School Adjustment as Predictors of Externalizing Problems in Adolescence", **Child Development** c.61, S.5, ss.1350-62.
- Lan, William & R. Lanthier. (2003). "Changes in Students' Academic Performance and Perceptions of School and Self Before Dropping Out of Schools", **Journal of Education for Students Placed at Risk**, c.8, S.3, ss.309-332.
- Luyten, H., Bosker, R., Dekkers, H., & Derks, A. (2003). "Dropout in the Lower Tracks of Dutch Secondary Education: Predictor Variables and Variation Among Schools", **School Effectiveness & School Improvement**, c.14, S.4, ss.373-411.
- Margolin, Sylvia. (2006). "African American Youths with Internalizing Difficulties: Relation to Social Support and Activity Involvement." *Children & Schools* c. 28, S.3, ss.135-144.
- Mau, Wei-Cheng. (1995). "Educational Planning and Academic Achievement of Middle School Students: A Racial and Cultural Comparison." *Journal of Counseling & Development* c.73, S.5, ss.518-526.
- McNeal, R. B. (1997). "Are Students Being Pulled Out of High School? The Effect of Adolescent Employment on Dropping Out", **Sociology of Education**, c.70, S.3, ss.206-220.
- McNeal, R. B. (1995). "Extracurricular activities and high school dropouts", **Sociology of Education**, c.68, 62-81.

◆ Ahmet Uysal

- Pittman, Robert B. (1991). "Social Factors, Enrollment in Vocational/Technical Courses, and High School Dropout Rates." **Journal of Educational Research**, c.84, S.5, ss.288-295.
- Reyes, O., & Jason, L. A. (1993). "Pilot study examining factors associated with academic success for Hispanic high school students", **Journal of Youth and Adolescence**, c.22, 57-71.
- Roscigno, V., & Crowley, M. (2001). "Rurality, Institutional Disadvantage, and Achievement/Attainment", **Rural Sociology**, c.66, S.2, ss.268-292.
- Rumberger, R. W. & G. J. Palardy. (2005). "Test Scores, Dropout Rates, and Transfer Rates as Alternative Indicators of High School Performance", **American Educational Research Journal**, c.42, S.1, ss.3-42.
- Rumberger, Russell W. & Scott L Thomas. (2000). The distribution of dropout and turnover rates among urban and suburban high schools. *Sociology of Education*, 73(1), 39-67. Retrieved January 18, 2008, from Academic Research Library database. (Document ID: 53556937). (2000). "The Distribution of Dropout and Turnover Rates Among Urban and Suburban High Schools", **Sociology of Education**, c.71, ss.39-67.
- Rumberger, R.W. (1995). "Dropping out of middle school: A multilevel analysis of students and schools", **American Educational Research Journal**, c.32, S.3, ss.583-625.
- Sinclair, M., Christenson, S., & Thurlow, M. (2005). "Promoting School Completion of Urban Secondary Youth With Emotional or Behavioral Disabilities", **Exceptional Children**, c.71, S.4, ss.465-482.
- Şirin, S.R., Matthew A. D., Lisa R. J., Gonsalves, L. & Howell, A. 2004. "Future Aspirations of Urban Adolescents: A Person-in-Context Model", **International Journal of Qualitative Studies of Education**, c.17, S.3, ss.437-59.
- Thomas, Vinod. (2000). **Quality of Growth**. Washington, DC, USA: World Bank Publications. <http://site.ebrary.com/lib/dumlupinar/Doc?id=5007366>
- Throsby, D. (1999). "Cultural Capital", **Journal of Cultural Economics**, c.23, S.1-2, ss.3-12.
- Uysal, Ahmet. (2007). *Ortaöğretimde Okulu Bırakma Olgusunun Sosyolojik Analizi: Kütahya Örneği*. 105K149 Nolu Proje Raporu. TÜBİTAK, Ankara.
- Ward, C. (1995). "American Indian High School Competition in Rural Southeastern Montana", **Rural Sociology**, c.60, S.3, ss.416-434.

THE ARGUMENTS ON SCHOOL DROPOUTS: ENVIRONMENTAL FACTORS

Ahmet UYSAL*

Abstract

Dropout problem emerges as a costly problem for both society and the individual. In this paper, the theories and findings of the previous international studies that deal with contextual factors affecting school dropouts of youth were reviewed. Specifically, it is established that, among these contextual factors, low social class, rural background contribute to student dropout; that, along with problematic relations with teachers, school's size, low quality and negative atmosphere encourage students to drop out of school. In addition, it was noted that students drop out of school especially due to negative peer influences.

Key Words: Educational problems, dropout, student-teacher relations, harmful habits, peer influence

* Assistant Professor; Dumlupınar University, Faculty of Arts and Science, Department of Sociology, Kütahya.